

KARTERINGSNIEUWS 3: DE C VAN COLLECTIE

Nico Dam¹ & Mirjam Veerkamp²

namens de KarteringsCommissie (info@paddestoelenkartering.nl)

¹ Hooischelf 13, 6581 SL Malden

² Pelikaanweg 54, 3985 RZ Werkhoven

Dam, N. & Veerkamp, M. 2016. News from the fungus mapping project 3. *Coolia* 59(2): 95–100.

We discuss the philosophy behind the ‘C’ validation criterion in the fungus mapping project. Species labelled with a ‘C’ in the species list are considered to be so rare or taxonomically critical that records can only be accepted when accompanied by a herbarium collection. In 2016 we are running a pilot project, with central storage of such collections. The key to white anise-scented *Agaricus* of our previous paper should be amended to include anise-scented species not included in *A. arvensis* ss. *lato*.

Hoe ging het ook al weer? U meldt natuurlijk allemaal uw paddenstoelenwaarnemingen bij de Kartering. Daartoe vult u waarnemingen in in de nieuwste versie van ons invoerprogramma, PaKa_NL, dat u op een gegeven moment opstuurt naar uw districtscoördinator. Die controleert uw formulier, en als alles goed is ingevuld, dan stroomt het door naar het karteringsbestand en naar Verspreidingsatlas.nl. ‘Goed ingevuld’ betekent ook dat aan de validatiecriteria is voldaan. Sommige soorten zijn gelabeld met een ‘M’ of een ‘C’, en bij die soorten moet je wat extra doen om de waarneming geaccepteerd te krijgen. Over de ‘M’ hebben we in Karteringsnieuws 2 al geschreven (Dam & Veerkamp, 2015); het gaat hier over de ‘C’.

Waarnemingen van soorten die in het invoerprogramma PaKa_NL gelabeld zijn met het validatiecriterium ‘C’ worden in principe alleen geaccepteerd als er een collectie van bewaard is gebleven. De ‘C’ is daarmee de opvolger van het sterretje (*) uit de vorige standaardlijst (Arnolds et al., 1995: OPN). Dat * heeft in de loop der jaren, na het verschijnen van het OPN, een soort haat-liefde-verhouding met de paddenstoelenkarteerders opgebouwd. Aan de ene

Figuur 1. Twee voorbeelden van soorten met een * in het OPN, waarvan de aantallen meldingen na 1995 dusdanig toenamen dat dat * eigenlijk wel had kunnen vervallen. Links: Krulhaarkelkzwam (*Sarcoscypha austriaca*), een soort die weliswaar microscopisch gecontroleerd moet worden, maar inmiddels als vrij algemeen wordt beschouwd. Rechts: Citroenstrookzwam (*Antrodia xantha*), inmiddels ook vrij algemeen. (Foto's: Nico Dam)

kant duidde een * achter de soortnaam er op dat je een interessante vondst had gedaan, aan de andere kant betekende het extra werk, omdat vooral het fatsoenlijk documenteren van een collectie toch wel wat aandacht vergt (daarover later meer). Bovendien waren er de nodige soorten die ten tijde van het samenstellen van het OPN weliswaar terecht een * hadden gekregen, maar waarvan de aantallen meldingen geleidelijk aan zo snel toenamen dat voor het handhaven van dat * eigenlijk geen reden meer was. Maar dat * bleef maar staan in SPOT (het toenmalige invoerprogramma), want zo stond het nu eenmaal in de standaardlijst.

Met de 'C' zijn we van plan wat flexibeler om te gaan. In de Beknopte standaardlijst (Arnolds & van den Berg, 2013: BStL) is het als volgt omschreven: "Soorten met een aanduiding 'C' zijn zo zeldzaam of kritisch, dat het bewaren van een goed gedroogde bewijscollectie gewenst is." Vanzelfsprekend moet ook van soorten die als nieuw voor ons land worden gemeld een collectie bewaard blijven. Anders dan bij de soorten met een 'M' gaat het bij de 'C' dus niet per se om soorten die in het veld niet herkenbaar zouden zijn. Van deze soorten wil je graag een collectie, ofwel om het voorkomen ervan in ons land te documenteren (het kan dus ook zijn dat een collectie ter controle wordt opgevraagd), ofwel om hopelijk meer duidelijkheid over de taxonomie van de soort te verkrijgen. In beide gevallen gaat het om redenen die, laten we zeggen, geen 'eeuwigheidswaarde' hebben. Soorten waarvan het voorkomen in ons land op dit moment onduidelijk of tot een enkele vondst beperkt is, zouden om wat voor reden dan ook algemener kunnen worden, en het heeft dan geen zin om van al die nieuwe vondsten collecties te verlangen. Een paar voorbeelden van zulke soorten ten tijde van het OPN staan in Figuur 1, en ook het Plooiwieswaaier (Plicaturopsis crispa) valt in deze categorie. Laten we nog wat voorbeelden geven, op basis van de Beknopte standaardlijst.

Een paar voorbeelden

De Oranje ridderzwam (*Tricholoma aurantium*) is ooit uit Nederland gemeld, maar leek uit Nederland vertrokken te zijn. Dat ontbreken van waarnemingen kan in dit geval nauwelijks een gevolg van onopvallendheid zijn: de Oranje ridderzwam is een superopvallende soort, fors van postuur en met flitsende kleuren. Ook is dit geen kritische soort, in de zin dat er geen lastig onderscheidbare dubbelgangers van zijn. We gaan er daarom van uit dat de Oranje ridderzwam niet domweg over het hoofd gezien is, maar het in Nederland eigenlijk voor gezien heeft gehouden. Zijn eventuele terugkeer, en een aarzelend begin is al gezet, met een teen over de grens in Twente (Jagers, 2009), willen we graag met collecties gedocumenteerd zien.

Een heel ander voorbeeld is dat van het Fluweelelfenbankje (*Trametes pubescens*). Van deze soort bestaan behoorlijk wat Nederlandse meldingen: er staan een stuk of 70 recente stippen op Verspreidingsatlas, en de soort heeft frequentieklasse 5 in de BStL. Waarom dan toch een 'C'? In dit geval bestaat er twijfel over de juistheid van de Nederlandse opgaven. We denken dat het Fluweelelfenbankje wordt verward met witte tot licht gekleurde vormen

Figuur 2. Een kluit Oranje ridderzwammen (*Tricholoma aurantium*) in een Zweeds sparrenbos. (Foto: Nico Dam)

Sleutel van soorten die met *Trametes pubescens* verward kunnen worden.

(Kenmerken overgenomen uit Ryvarden & Melo, 2014.)

- 1a.** Hoed wit tot grijs gezoneerd met een ruigharig oppervlak *Trametes hirsuta*
1b. Hoedoppervlak donzig, fluweelachtig behaard 2
- 2a.** Hoed niet tot zwak gezoneerd met bijna eenkleurige, crème tot bleekbruine zones, fijn behaard of bijna glad, vaak met radiaire lijnen; vruchtlichamen in doorsnede min of meer driehoekig *Trametes pubescens*
2b. Hoed sterk meervoudig gezoneerd, vaak in verschillende kleuren (maar er bestaan witte vormen!) met afwisselend fijn behaarde en gladde zones 3
- 3a.** Vruchtlichamen dun en flexibel; hoed met zones van sterk contrasterende kleuren (maar er bestaan witte vormen!); poren 4–5 per mm; sporen $5\text{--}6,5 \times 2\text{--}2,5 \mu\text{m}$ *Trametes versicolor*
3b. Vruchtlichamen stug en verdikt naar het aanhechtingspunt; hoed met witte tot bruine zones; poren 3–4 per mm; sporen $6\text{--}7 \times 2\text{--}2,5 \mu\text{m}$ *Trametes ochracea*

Figuur 3. Typische exemplaren van het Ruig elfenbankje (*Trametes hirsuta*; foto: Nico Dam) en bleke (maar duidelijk gezoneerde) exemplaren van het Gezoneerd elfenbankje (*T. ochracea*; foto: Bart van den Berg). Beide soorten groeien op diverse soorten loofbomen.

van het Gewoon (*T. versicolor*) en het Gezoneerd elfenbankje (*T. ochracea*), en mogelijk ook met het Ruig elfenbankje (*T. hirsuta*). Ook oude, verweerde exemplaren van bovengenoemde soorten kunnen voor verkeerde determinaties zorgen, zoals Peter-Jan Keizer (2005) in een eerder verschenen artikel in *Coolia* aantoonde. Volgens de literatuur (bijv. Jahn, 1979; Ryvarden & Melo, 2014) is *T. pubescens* relatief zeldzaam, en vooral verbreid in Noord- en Midden-Europa. We geven hierboven een korte sleutel tot de betreffende soorten. Foto's die goed met het concept van *T. pubescens* uit deze sleutel overeenstemmen staan in Bernicchia (2005) en Niemelä (2005); de foto in Ryvarden & Melo (2014) correspondeert niet met de tekst in datzelfde boek.

Ten slotte nog twee voorbeelden van soorten waarbij het criterium 'C' binnenkort mogelijk zal komen te vervallen: het Struisvarenbuisje (*Woldmaria filicina*) en het Grijsbruin waskorstje (*Exidiopsis griseobrunnea*). Beide soorten zijn pas relatief kort geleden voor het eerst in ons land gevonden (Dam & Dam-Elings, 1990; Jagers, 2013), beide zijn al in het veld aanspreekbaar, beide lijken niet zo heel erg zeldzaam te zijn, en van beide bestaan al diverse collecties van Nederlands materiaal.

Figuur 4. Twee voorbeelden van soorten met een 'C' die inmiddels voldoende goed gedocumenteerd lijken om dat criterium te verliezen. Links het Struisvarenbuisje (*Woldmaria filicina*), dat uitsluitend op stoelen van oude Struisvarens (*Matteucia*) groeit (en qua verspreiding dus beperkt is tot locaties waar de gastheer voorkomt); rechts het Grijsbruin waskorstje (*Exidiopsis griseobrunnea*), een niet erg trilzwam-achtige trilzwam die regelmatig op dode, nog aan de plant zittende twijgen van lage loofbomen gevonden wordt. (Foto's: Nico Dam)

Een huis vol gedroogde paddenstoelen

Een groot voordeel van het huidige systeem van validatiecriteria is dat ze tussentijds aangepast kunnen worden als nieuwe inzichten daar aanleiding toe geven. Als soorten met een 'C' om wat voor reden dan ook feitelijk algemeen voor blijken te komen, dan heeft het weinig zin om die 'C' te handhaven. In nieuwe versies van ons invoerprogramma, PaKa_NL, kunnen we zulke nieuwe inzichten doorvoeren. Het is daarom van belang dat je zoveel mogelijk met

Hoe maak en documenteer je een collectie?

Een collectie omvat gedroogd materiaal van een representatief deel van de gevonden paddenstoelen, en de documentatie daarbij.

Paddenstoelen drogen kan op diverse manieren. De meer vlezigere soorten droog je het best in een lauwwarme luchtstroom (minimaal 24 uur bij ca. 40 °C), bijvoorbeeld op een rekje op de CV of in een droogapparaat (typ "Dörrex" in Google en bekijk de afbeeldingen). Kleinere soorten drogen beter in silicagel. (Doe silicagel in een luchtdicht afsluitbare doos, leg er een laag keukenrol op, en leg daar de te drogen paddenstoelen op.)

De bijbehorende documentatie omvat de geografische en ecologische gegevens van de vondst (waar, wanneer, wie, welk vegetatietype, welk substraat, enz.) en een beschrijving van de uiterlijke kenmerken van de vondst, met name die kenmerken die aan het gedroogde materiaal niet meer te zien zijn. Foto's zijn bij dat laatste heel behulpzaam (zij het zelden voldoende). Voorbeelden van beschrijvingen kun je in vele afleveringen van *Coolia* vinden. Voor plaatjeszwammen kun je ook gebruik maken van het beschrijvingsformulier uit het Basisboek Paddenstoelen (Dam et al., 2006), dat van de NMV webstek gedownload kan worden.

de meest recente versie van PaKa_NL werkt; die kun je downloaden van de NMV webstek (www.mycologen.nl, kijk dan bij Kartering).

Uiteindelijk blijven er natuurlijk altijd soorten met een 'C' over. Wat moet je daar nu mee, als je zo'n soort vindt? Je moet er een collectie van maken, natuurlijk, maar wat is een collectie precies? Onder 'collectie' verstaan we goed gedroogd en gedocumenteerd materiaal van de betreffende paddenstoel; we gaan daar in het kader op de vorige pagina nog wat verder op in. Die collectie moet dan bovendien bewaard worden, op zo'n manier dat hij in goede conditie blijft en, indien gewenst, terug te vinden is voor nader onderzoek. Dat bewaren kun je in een persoonlijk herbarium doen, maar wat als je daar geen zin in, of geen ruimte voor, hebt? Als service aan de leden van onze vereniging willen we dit jaar proefdraaien met het centraal inzamelen van zulke collecties. Als je dit jaar (2016) soorten met een 'C' vindt, en die via PaKa_NL doorgeeft aan de paddenstoelenkartering, dan kan de betreffende collectie (als je die niet zelf wilt bewaren) worden opgestuurd naar het centrale inzameladres. De idee is dat die collecties vervolgens opgenomen worden in het Nationaal Herbarium Nederland (NHN), onderdeel van Naturalis. Daartoe moeten de collecties wel aan bepaalde voorwaarden voldoen; die staan in het begeleidende kader aangegeven. Overigens is het ook nu al niet altijd noodzakelijk om een collectie aan te leggen van soorten met een 'C'. Met name als het een vondst betreft van een locatie waarvan de soort al bekend is, en waarvan ooit al eens een collectie gemaakt is, is het niet nodig om iedere keer weer opnieuw een collectie te maken.

Zoals gezegd: 2016 is een testfase. Over hoe we er daarna mee verder gaan, berichten we te zijner tijd weer in Coolia.

Wie kan welke collecties opsturen, en waar naar toe?

1. Je bent lid van de NMV
2. Je geeft waarnemingen via PaKa_NL door aan de NMV kartering
3. Je collectie betreft een soort met een 'C' in de meest recente versie van PaKa_NL
4. Je bent overtuigd van de correcte identificatie
5. Je collectie bevat goed gedroogd, representatief materiaal van de vondst
6. Je collectie is volledig gedocumenteerd (zie betreffende kader)

Als je van plan bent een of meer collecties op te sturen, neem dan contact op met Nico Dam (ndam10@kpnmail.nl). Hij zal je vertellen naar welk adres de collectie gestuurd kan worden; portokosten worden niet vergoed. Je kunt collecties natuurlijk ook tijdens een of andere NMV-activiteit aan hem overhandigen.

Aanvulling: witte anijschampignons

In ons vorige bericht over de Kartering (Dam & Veerkamp, 2015) zijn we ingegaan op de 'M' van microscopisch determineren bij de Gewone anijschampignon (*Agaricus arvensis*). We wijzen daar op het bestaan van een ss. lato-soort (*Agaricus arvensis* ss. lato) die je kunt gebruiken voor het invoeren van veldterminaties. In deze ss. lato-soort vallen, behalve natuurlijk de Gewone anijschampignon, ook de Forse anijschampignon (*A. macrocarpus*), de Sneeuw witte anijschampignon (*A. osecanus*) en de Fijngeschubde anijschampignon (*A. pseudumbrella*). In ons enthousiasme hebben we een sleutel toegevoegd voor deze vaak lastig van elkaar te onderscheiden soorten. Daar hadden we iets beter over na moeten denken,

want naast de vier bovengenoemde soorten staan er in de Beknopte Standaardlijst (Arnolds & van den Berg, 2013) van *Agaricus* sectie *Arvenses*, waartoe deze soorten behoren, nog drie witte champignons die naar anijs ruiken en waar je met deze tabel niet op uit kunt komen. Deze drie soorten zijn niet in het ss. lato-complex van de Gewone anijschampignon opgenomen. Het gaat om de Grootsporige champignon (*A. urinascens*), de Slanke anijschampignon (*A. silvicola*) en de Klompvoetchampignon (*A. essetii*). Voor de in totaal zeven soorten witte anijschampignons uit de sectie *Arvenses* is het niet meer mogelijk om een tabel te maken op basis van macroscopische kenmerken die leidt tot een succesvolle determinatie. Voor de microscopische determinatie verwijzen we naar Funga Nordica (Knudsen & Vesterholt, 2012) en de Flora Agaricina Neerlandica (Nauta, 2001). In de FAN wordt de Klompvoetchampignon echter niet als een aparte soort onderscheiden, maar als synoniem beschouwd van de Slanke anijschampignon.

Hulpvraag voor papieren archief.

Voorafgaand aan het jaar 1998 zijn in het digitale karteringsbestand alleen de kilometer-hokken (of atlasblokken) van de karteringsgegevens opgenomen. Het was in die tijd niet mogelijk de namen van de vindplaatsen, zoals bijvoorbeeld die van de landgoederen, op te nemen. Al die tijd zijn daarom de karteringsformulieren bewaard: kasten vol met ordners en kistjes. Twee jaar geleden zijn we begonnen met hulp van tientallen NMV-leden de vindplaatsgegevens vanuit de formulieren te digitaliseren. De klus is bijna geklaard. Er resten nog zeven ordners met formulieren. Hiervoor zoeken wij hulp. Het is geen moeilijk werk, maar kost wel tijd; de enige vereiste is dat u met het spreadsheetprogramma Excel kunt omgaan. Als u wilt helpen, neem dan contact op met Mirjam Veerkamp.

De KarteringsCommissie is via onderstaande e-mailadressen te bereiken:

info@paddestoelenkartering.nl (voor aanmelding kartering en vragen omtrent de kartering)
nieuwesoorten@paddestoelenkartering.nl (voor aanmelding van nieuwe soorten)

Literatuur

- Arnolds, E., Kuyper, Th.W. & Noordeloos, M.E. 1995. Overzicht van de paddestoelen in Nederland. Uitgave NMV.
- Arnolds, E. & Berg, A. van den, 2013. Beknopte standaardlijst van Nederlandse paddenstoelen 2013. Uitgave NMV.
- Bernicchia, A. 2005. Polyporaceae s.l. Fungi Europaei 10. Ed. Candusso, Alassio.
- Dam, N. & Dam-Elings, M. 1990. *Woldmaria crocea* en *Episphaeria fraxinicola*, klein maar fijn. Coolia 34(1): 22–26.
- Dam, N., Kuyper, Th. & Dam, M. 2006. Basisboek paddenstoelen. KNNV uitgeverij, Utrecht.
- Dam, N. & Veerkamp, M. 2015. Karteringsnieuws 2 – WaaroM? Coolia 58(4): 161–175.
- Jagers, M. 2009. Een bergkwartet. Coolia 52(1): 32–35.
- Jagers, M. 2013. Zoektocht naar *Exidiopsis griseobrunnea*. Coolia 56(3): 114–122.
- Jahn, H. 1979. Pilze die an Holz wachsen. Baranek & Frost, Herford.
- Keizer, P.J. 2005. Komt *Trametes pubescens* in Nederland voor? Coolia 48(2): 54–58.
- Knudsen, H. & Vesterholt, J. (eds.) 2012. Funga Nordica. Nordsvamp, Copenhagen.
- Nauta, M. 2001. *Agaricus*, in Flora Agaricina Neerlandica, vol. 5. Balkema, Rotterdam.
- Niemelä, T. 2005. Käävät, puiden sienet. Botanical Museum, Finnish Museum of Natural History, Helsinki.
- Ryvarden, L. & Melo, I. 2014. Poroid fungi of Europe. Fungiflora, Oslo.